

İZMİR İLAHİYAT FAKÜLTESİ VAKFI YAYINLARI

**TÜRK HUKUK ve SİYASET ADAMI
SEYYİT BEY
SEMPOZYUMU**

(16 Mayıs 1997)

İZMİR - 1999

“SEYYİD BEY’İN HİLAFETLE İLGİLİ TBMM’DEKİ KONUŞMASININ İSLAM TARİHİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ”

Yard. Doç. Dr. Süleyman GENÇ

Adından da anlaşılacağı üzere, biz bu tebliğimizde; Hz. Muhammed’in vefatıyla birlikte ortaya çıkmış bulunan, Müslümanlara mahsus ve İslam Tarihi boyunca farklı anlayış ve yorumlarla müslümanlar arasında dini ve siyasi, fikri ayrılıkların ve bölünmelerin temel sebeplerinden biri olduğu kadar, bununla birlikte, her halükarda farklı anlayış ve uygulama biçimleriyle hanedanlara dönüşerek, varlığını yaklaşık ondört asır boyunca sürdürmüş olan ve İslam kurumları tarihinin en önemli kurumlarından biri olma özelliğini kazanmak suretiyle, İslam tarihini de büyük ölçüde yönlendiren ve tabiatıyla zaman zaman Müslümanların en mühim meselesi ve ihtilaf konusu olmuş bulunan “halifeliğin”¹ yada “hilafet makamı”nın kaldırılması maksadıyla T.B.B.M’ye verilen kanun teklifinin, 3 Mart 1924

---

¹ Hz. Peygamber’in vefatını müteakib halifeliğin yada hilafet meselesinin müslümanlar arasındaki ihtilaf konusu olduğuna dair görüş için bkz: Hasan b. Musa en-Nevbahti, *Kitabu Fıraku’s-Şia*, Tah. ve Neşr: Abdu’l-Münim el-Hıfni, Kahire 1412/1992, s.14-15; Ebu’l-Hasan Ali b. İsmail el-Eşâri, *Makâlatü’l İslamiyyin*, Neşr: H. Ritter, Wiesbaden 1963, 2; Muhammed b. Abdilkerim eş-Şehristâni, *el-Milel ve’n Niha*, Neşr.: Ahmed Fehmi Muhammed, I-III, Beyrut 1413/1992, I/13; Neşvanu’l-Himyeri, *el-Hûrû’l-Iyn*, Neşr.: Kemal Mustafa, Kahire 1948, 212; Ethem Ruhi Fırlalı, *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, İstanbul, 1990, 4. Bsk, 27 vd.

de görüşülmesi² sırasında, İzmir mebusu ve adliye vekili Seyyid Bey'in³ yaptığı "*Hilafetin Mahiyeti Şer'iyyesi*"⁴ adlı konuşmayı İslam tarihi açısından değerlendirmeye çalışacağız.

² Hilafetin kaldırılması ile ilgili bkz: Mim Kemal Öke, *Hilafet Hareketleri*, Ankara, 1991; S. Akgün, *Halifelüğün Kaldırılması ve Laiklik*, 1924-1928, Ankara, Trh.; S. Albayrak, *Şeriatın Laikliğe*, İstanbul 1997; M. Goloğlu, *Halifelik Ne İdi? Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı*, Ank. 1973; G. Jaeschke, *Yeni Türkiyede İslamlık*, Çev.: Hayrullah Örs, Ank. 1972; Ö. Ozankaya, *Atatürk ve Laiklik*, Ank. 1981; Necdet Öklem, *Hilafetin Sonu*, İzmir, 1981; Arnold J. Toynbee, *1920'lerde Türkiye-Hilafetin İlgası*, Çev. Hasan Aktaş, İst. 1998.

³ Seyyid Bey hakkında bkz.: Sami Erdem, *Seyyid Bey Hayatı ve Eserleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İst. 1993; *Türkiyede İslamcılık Düşüncesi, Metinler/Kişiler*, Haz.: İsmail Kara, İstanbul 1987, 2/177 vd.

⁴ Seyyid Bey'in söz konusu konuşması müstakil olarak kitap halinde hem eski, hem de yeni harflerle birkaç kez yayınlanmıştır: 1. *Hilafetin Mahiyeti Şer'iyyesi*: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 3 Mart 1340 [1924] Tarihinde Münakid İkinci İctimamında Hilafetin Mahiyeti Şer'iyyesi Hakkında Adliye Vekili Seyyid Bey Tarafından İrad Olunan Nutuk, TBMM Matb. Ank. Trs. (1924); 2. *Hilafetin Mahiyeti Şer'iyyesi*, Hz.: Suphi Menteş, Menteş Kütb. İst. 1969; 3. *Şeriat Açısından Halifelüğün İçyüzü*, Bugünkü dile Çeviren: Hasan Adnan Önelçin, İst., 1970; 4. "*Hilafetin Şer'i Mahiyeti*" Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi, haz: İsmail Kara, I/179-220; Bunların dışında, Seyyid Bey'in 1339'da söz konusu konuşmasından önce, isimsiz olarak yayınlamış olduğu, "*Hilafet ve Hakimiyet-i Milliye*" adlı bir risale de bulunmaktadır. Bu risalede yer alan bilgi ve cümleler, hemen hemen Meclis'teki konuşmayla aynıdır. Öyle anlaşıyor ki, Seyyid Bey, halifelikle ilgili olarak önceden araştırma yaparak ve sözünü ettiğimiz risaleyi hazırlamış ve bastırılmış, Meclis'teki konuşmasını da oradan istifade ederek yapmıştır. Zaten bu hususu konuşmasının içerisinde şöyle ifade etmektedir: "*İşte efendiler, hilâfet ve İslâmiyet hakkında bildiğimi, anladığımı size söyledim. Bu 20-30 senelik uzun ve yorucu senelerin mahsulü olan çalışma ve araştırmalardır.*" Bkz. *Hilâfetin Şer'i Mahiyeti*, s. 217.

Ancak öyle sanıyoruz ki, bu mevzuya geçmeden evvel, Hz. Peygamber’in ilk devir İslam toplumu nazarındaki konumuna işaret etmenin ve daha sonra, O’nun vefatıyla birlikte halifelik kurumunun ortaya çıkışını, işleyişini, gelişmesini, uygulama biçimlerini belirtmenin; gerçekten de, bu makamın tarihi macerasını kısaca da olsa ortaya koymanın, tebliğimizin konusunun daha iyi anlaşılması bakımından, yararlı ve isabetli olacağı kanaatindeyiz.

Hatırlanacağı gibi, Mekke döneminde, Müslümanların sayısı pek fazla olmayıp, tam anlamıyla henüz tam bir İslam toplumu oluşturulamamıştır. Ve bu durumun bir sonucu olarak pek tabii ki bu dönemde devlet ve üstelik devlet teşkilatından da söz edilemez. Dolayısıyla bu dönemde Hz. Muhammed, Müslümanlar açısından daha ziyade, kendisine vahiy nazil olan ve bu vahiyleri insanlara bildiren bir tebliğci, yani sadece bir peygamber konumundadır⁵. Daha doğrusu bu yönü daha ağır basmaktadır ve siyasi yönü pek belirginleşmiş değildir. Diğer taraftan, bilindiği gibi, zaten Mekkeli Müşrikler, O’nu Peygamber olarak bile kabul etmemeleri yanında, hatta O’na ve Müslümanlara Mekke’de hayat hakkı dahi tanımak istememişlerdir. İşte ortaya çıkan ve artarak büyüyen düşmanlık, zulüm, işkence ve her türlü baskı ve muhalefet sonunda, Hz. Peygamber ve Müslümanlar Mekke’den, Medine’ye hicret etmek zorunda kalmıştır.

---

⁵ Bkz.: Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, Çev. Salih Tuğ, I-II, İst. 1980, 2/927. 963; W. M. Watt, *Hz. Muhammed Peygamber ve Devlet Kurucu*, Çev: Hayrullah Örs, İst. 1963, 112-113; W. M. Watt, *Hz. Muhammed Mekke’de*, Çev. M. Rami Ayas-Azmi Yüksel, Ank. 1986, 160-162.

Hicretle birlikte, Medine’de, gerek Hz. Muhammed, gerekse Müslümanlar, dolayısıyla İslam tarihi açısından yepyeni gelişmeler ve yepyeni bir dönem başlamış bulunmaktadır. Zira bu bağlamda Müslümanların sayısı hızla artmaktadır, ve inen vahiy çerçevesinde tam anlamıyla bir İslam toplumu oluşturulmaya başlanmış ve artık bütün bu gelişmelere paralel olarak da, Medine İslam toplumu devletleşme veya devlet teşkilatını oluşturma sürecine girmiştir.⁶ Binaenaleyh, devlet olmanın gerekleri teker teker yerine getiriliyor ve dinen emredilen ve toplumca ihtiyaç duyulan bütün maddi-manevi müesseseler kuruluyordu. Bu gelişme ve kurumlaşmaya bağlı olarak, Hz. Muhammed, artık Müslümanların sadece peygamberi olmanın yanısıra, hem devlet başkanları, hem ordu komutanları, hem aralarındaki ihtilafları çözen bir hakimleri olma, gibi özellikleriyle birçok sıfatı uhdesinde taşımaktadır. Ve kısacası O, Müslümanların bütün dini-siyasi veya dini-dünyevi sorunlarını çözüyor ve her türlü ihtiyaçlarına cevap vermektedir. İslam toplumu açısından sözkonusu özelliklerine ve konumuna ilaveten, Medine’deki gayri müslimler de, imzalanan Medine Anayasasına göre, Hz. Muhammed’in peygamberliği dışındaki hususiyetlerini ve kişiliğini, yani bir nevi siyasi kimliğini kabul etmişlerdi⁷. Bir başka ifade ile, Hz. Peygamber kazandığı yeni konumuyla Medine döneminde, sadece şeriatı va’z ve tebliğ etmekle kalmamış, aynı zamanda,

⁶ Bu hususlarla ilgili pek çok eser zikredilebilir. Ancak biz burada bir iki kaynak göstermeyi yeterli buluyoruz: Mesela: Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 2/190-197, 198 vd.; W. M. Watt, *Muhammed at Medina*, Oxford, 1972, 142 vd., 192-250.

⁷ Medine Anayasası ve maddeleri için bkz.: Muhammed Hamidullah, *el-Vesaike’s-Siyasiyye li’l-Ahdin Nebevi ve’l-Hilâfeti’r-Râşide*, Beyrut, 1405/1985, 57 vd.; Aynı müellif, *İslam Peygamberi*, 1/204-228.

Medine’de yaşayan bütün taraflarca kabul edilen siyasi kimliğinin yanında, müslümanlar nezdindeki dini kimliğinin icabı olarak, şer’i kanunların tatbik ve icrasını da deruhte etmiştir⁸. Nitekim bu durumun gerektirdiği biçimde, İslam toplumunun işlerini görmek için ve ümmetin idaresine riyaset ederek, etrafa valiler ve kadılar tayin edip göndermiştir. Hatta O, harb ve cihad ederken başkomutanlık vazifesini bizzat bilfiil icra etmiştir. İfade ettiğimiz gibi, yaşayan bir insan olarak Hz. Peygamber, İslam toplumunun her şeyidir. Ancak bütün bunlarla beraber, her halükarda, yine de O, hem Kur’an’ın, hem de kendi ifadesiyle bir insandır⁹. Ve ömrü sınırlıdır. Neticede O kendisine verilen görevi tamamlamış ve her insan gibi hayata veda etmiştir. Halbuki, diğer tarafta hayat devam etmektedir. Dolayısıyla, mutlaka İslamın ve Müslümanların yaşamı ve bekası için, İslam toplumunun dini ve dünyevi işlerinin görülmesinde bir lidere bir idareciye ihtiyaç vardır.

İşte bu noktada, Hz. Peygamber’in vefatından sonra, O’nun risalet dışındaki görev ve yetkilerini üzerine alarak, onun yerine geçen ve İslam toplumunun dini –burada dînî lafzı, yeni nass ortaya koymak anlamında olmayıp, sadece Kur’an ve Hadiste sınırları ve esasları belirtilmiş olan emir

---

⁸ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 2/961-963 vd. Hz. Peygamber’in devlet başkanlığı ve amme işleri (hükümet) ile ilgili otoritesi ve icraatları için, Muhammed Hamidullah’ın sözünü ettiğimiz eserinin 2. Cildine bakılabilir. Ayrıca Muhammed Abdulhay el-Kettani’nin, *et-Teratibü’l-İdariyye / Hz. Peygamber’in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurunlar*, Çev.: Ahmet Özel, 1-3, İst. 1990, eseri de bu konuları muhtevidir.

⁹ Hz. Peygamber’in de normal ve ölümlü bir insan olduğu hususu, hem Kur’an’da, hem de Hadislerde serahaten vurgulanmıştır. Mesela, Kehf Suresi’nin 110. ve Fussilet Suresi’nin 6. âyetlerinde, “De ki: Ben de sizin gibi beşerim...” şeklinde zikredildiğini görüyoruz. Yine Hadislerde de bu tür ifadelerin varlığı dikkati çekmektedir. Bununla ilgili bkz.: Buhari, *Camiu’s-Sahih*, I/105. III/101. ; VIII/ 62.; İbn Mace, *Sünen*, I/380.

ve yasakların tatbik edilmesini sağlamak manasındadır- siyasi ya da dini-dünyevi liderliğini üstlenip ve işleri gören bu işlere bakan kimseye, Hz. Peygamber'in vekili, nâibi, "Halifetü Resûlillah" "veya Peygamber'in Halifesi" denilmişti; bu işe "halifelik", bu makama da, "hilafet makamı" veya "kurumu" adı verildi ve böylece yüzyıllar boyu varlığını sürdürecektir olan bu müessese ortaya çıkmış oldu¹⁰.

Ancak muteber İslam Tarihi kaynaklarının bize bildirdikleri kadarıyla, bu makamın ortaya çıkışıyla yakından ilgili ve bağlantılı olarak, -"Kırtas hadisesi" ve Maide suresinin 67. âyeti, "Gadir Hum", gibi Şia'nın iddiaları¹¹

¹⁰ Halife ve Hilafet makamı hakkında pek çok eser bulunmaktadır. Bunlardan bazıları:

İbn Kuteybe ed-Dineveri, *el-İmametü ve's-Siyase*, 1-2, Kahire, trs.; Ebu'l-Hasan el-Maverdi, *el-Ahkamu's-Sultaniyye: İslamda Devlet ve Hilafet Hukuku*, Çev.: Ali Şafak, İst. 1994; İbn Haldun, *Mukaddime*, Tercüme: Zakir Kadri Ugan, İst. 1986, 1/478-547; el-Kettani, *a.g.e.* 1/81-95; Ebi Nuaym Ahmed b. Mehraz et-İsbehâni, *Tesbitü'l-İmame ve Tertibü'l Hilafe*, tah.: İbrahim Ali et-Tehami, Beyrut 1407/1986; Ahmed Rañazan Ahmed, *el-Hilafetü fi'l-Hadarâti'l-İslamiyye*, Cidde 1403/1983; Abdurrazak Ahmed es-Senhuri, *Fıkhu'l-Hilafe ve Tatavvurahâ*, (3.bsk.) Kahire 1993; Ali Abdurrazak, *İslamiyet ve Hükümet*, Mütercimi: Ömer Rıza (Doğrul), İst. 1927; Sir Thomas W. Arnold, *The Caliphate*, Oxford 1924, 2. Ed. 1964, E. Tyan, *Institutions du droit public musulman I, Le Califat*, Paris 1954, II, *Le Califat et Sultanat*, Paris 1957; Seyyid Bey, *Hilafet ve Hakimiyeti Milliye*, Ank. 1339/1923; D. Sourdel-A.K.S. Lambton, "Khalife", E. I, 2. Ed. IV/ 937-949.

¹¹ Şia'nın hilafet ve imamet konusundaki bu iddia ve görüşleri için b.k.z.: Şehristâni, *el-Milel ve'n-Nihal*, 1/163 vd.; İbn Kuteybe ed-Dineveri, *el-İmame ve's-Siyase*, 12,18-22; Ebu Hanife en-Numân b. Muhammed b. Hayyun et-Temimi el-Mağribi, *Deâimü'l İslam*, Kahire, trs., 1/14-67; İbn Haldun, *Mukaddime*, 1/495-510; Ethem Ruhi Fığlalı, *İmamiyye Şiası*, İst. 1984, 22-42, 209-219; Hasan Onat, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, Ank. 1993, 20-16, 150-162. Hz.Peygamberin vefatına müteakip ortaya çıkan hilafet ve imamet tartışmalarının ve şii iddialarının dayanağını oluşturan "Kırtas Hadisesi" ve "Gadir Hum" olayı sadece Şii kaynaklarına da yer almamış olup, diğer bazı tarihi ve hadis kaynaklarında da yansımıştır. Bu hususta da bkz.: Muhammed İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübra*, Neşr.: İhsan Abbas, 1-IX, Beyrut 1380/1960-1968, 2/242-

ve bu olayla ilgili bazı kaynaklar yansıyan haberler bir kenara bırakılacak olursa,- ne Kuran'da, ne de Hz. Peygamber'in hadislerinde kendisinden sonra kimin ve nasıl halife olacağına dair bir işaret bulunmamaktadır. Aksi halde, yani, eğer bu konuda herhangi bir dini nass, emir, tayin, tesbit ve tavsiye vakî olmuş olsaydı, elbette ki, İslam toplumu bunu dikkate alır ve gereğini yerine getirirdi. Haliyle Hz. Peygamber'in vefatından sonra, kimin ve nasıl halife olacağı hususunun hararetle tartışıldığı, "Sakife" toplantısı olmayacak, bu tartışmalar yapılmayacak ve bu ihtilaf da yaşanmayacaktı. Bununla beraber bazı tarihçiler, Hz. Ebu Bekir'in halife olacağına dair bazı işaret ve delillerin varlığını ileri sürerler. Ama bütün bunlar vaki olsa bile, belki de bir arzu, bir temenni olarak kabul edilebilir. Yoksa bu husus, dini bir emir ve dini bir iş ve görev olsaydı, elbette ki Hz. Peygamber açıkça söylerdi ve böylesine önemli bir konuda hiç tartışmaya mahal bırakmazdı. Bu itibarla öyle anlaşılıyor ki, Hz. Peygamber, bu işi Müslümanların içtihadına, inisiyatifine, haline, uzlaşısına, seçimine bırakmış ve nitekim tarihen öyle de olmuştur¹². Nitekim Seyyid Bey de, "...Halife nasıl tayin

---

245,245-247; Muhammed İbn Hişam, *Siretü'n-Nebeviyye*, 1-2, Mısır 1375/1955, 2/654; Buhari, *Sahih*, V/137-138; Ayrıca bkz. Adnan Demircan, *Hz. Ali'nin Hilafet Hakkı Meselesinde Gadir-i Hum Olayı*, İstanbul 1996; Cemal Sofuoğlu, "Gadir-i Hum Meselesi", A.Ü.İ.F. Dergisi, Ank. 1983, XXVI, 461.

¹² Hz. Peygamberin vefatından sonra, O'nun yerine halife olan Hz. Ebu Bekr'in bu makama getirilişiyle ilgili bkz.: İbn Hişam, *Sire*, II/656-661; Muhammed İbn Ömer el-Vâkidi, *Kitabu'r-Ridde*, Tah.: Mahmud Abdullah Ebu'l-Hayr, Amman 1411/1991, 58-81; İbn Sa'd, *Tabakat*, III/181-185; Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Tarihu't Taberi*, tah. ve neşr. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Beyrut I-XI, 1387/1967, III/218-222; İbn Kuteybe, *El-İmâme ve's-Siyase*, 12-17; Ethem Ruhi Fığlalı, "Sakife Olayı veya Hz. Ebu Bekr'in Halife Seçimi", İslam Medeniyeti, Mart, 1982, C.: V, s: 3, 7-27; M. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 2/1974 vd.

edilir, hilafetin şartları nelerdir, her halükarda ve her zamanda halife tayin etmek millet üzerine vacip midir?... gibi meseleler hakkında ne Kur'an'ı Kerim'de ne de Hadisler de bir açıklık yoktur". Yine O, "... Hz. Peygamber Efendimiz hilafet işini tamamen ümmete bırakmıştır. Vefatları sırasında bir halife nasb ve tayin etmedikleri gibi bu hususta hiçbir tavsiyede de bulunmamışlardır." diyerek tarihi bilgilerin ışığında vâkıayı yorumlayarak kanaatini açıklamaktadır.¹³

Bununla beraber, öte yandan, Kuran'a baktığımızda; biri Bakara/30 ayette, Hz. Adem'e izafeten, mealen, "*Rabbin meleklere Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım dedi.*" , diğeri Sad/28 ayette, "*Ey Davud şüphesiz biz seni yeryüzünde halife kıldık. Artık insanlar arasında adaletle hükmet.*" meallerinde iki ayetin bulunduğu da bir gerçektir. Ancak görüldüğü gibi, iki ayette doğrudan "*halife*" lafzının; ayrıca "*helâif ve hulêfâ*" şeklinde olmak üzere toplam yedi yerde geçtiğini tespit ediyoruz.¹⁴

Belirttiğimiz üzere, söz konusu ayetlerdeki "*halife*" kelimelerinin Hz. Muhammed'in bir halifesinin olmasının gerektiğine veya olduğuna dâir kesin bir işaret özelliği taşımamasına rağmen; öyle anlaşılıyor ki İslam Tarihinin akışı içinde bu iki, ve başka bazı âyetlerin muhtevası, Peygamberin halefi ve makamının adı olarak kullanılan "*halifelik makamının*" - "*hilafet kurumunun*" ihdasının temellendirilmesi, gerekliliği, işleyişi ve nazariyatının gelişmesi vs.. gibi hususlarda etkili olmuş ve dolayısıyla bu makama bakışta önemli rol oynamıştır. Nitekim bu gerçek, bu

¹³ Krs.: Seyyid Bey, "*Hilafetin Şer'i Mahiyeti* ", 185, ayrıca bkz. 181,182,183, 187.

¹⁴ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz.: Bülent Ünal, *Kur'anda Hilafet Kavramı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Danışman: Ethem Ruhi Fırlalı, D.E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1990. Ayrıca Krs.: Seyyid Bey, *a.g.e.*, 182-183.

“SEYYİD BEY’İN HİLAFETLE İLGİLİ TBMM’DEKİ KONUSMASI.- 5:

konuda yazılan kitapların muhtevalarının incelenmesiyle rahatlıkla anlaşılmaktadır¹⁵. Diğer taraftan, bu hususla alakalı olarak, -her ne kadar, Kuran’da, Hz. Peygamber’den sonra Müslümanların dini ve siyasi liderinin, ya da bu bağlamda halifenin kim olacağı, nasıl olacağı ve yapılacak uygulamanın şekliyle ilgili mahiyette, çoğunluğun kabul ettiği vâzih bir dini nass bulunmamakla beraber-; Müslümanların söz konusu işleri ve ihtiyaçları görülürken, yani hem bu görevi üzerine alan kimselerde bulunması luzumlu özellikler ve hem de görev sırasında uyulması gerekli adalet, ehliyet, meşveret, hak, hukuk, itaat, gibi temel yönetim ilkelerinin ve bunlarla ilgili hususların bir çok ayette açıkça vurgulandığı da bir gerçektir¹⁶.

İşte İslam Tarihçilerinin verdiği bilgilere göre, halifenin kim olacağı noktasında bir dini nassın olmayışı sebebiyle olsa gerek ki, Hz. Peygamber’in vefatını müteâkib, aralarında Hz, Ömer, Hz.Ebu Bekr, gibi daha bir çok ensar ve muhâcir sahabi bulunan İslâm toplumunun “*Sakifet-ii Bân-i Saîde*” denilen yerde toplanarak, yapılan uzun konuşma ve görüşmeler

---

¹⁵ Daha önce belirttiğimiz gibi İslam toplumunun dini ve dünyevi ihtiyaçlarının karşılanması, nizamın sağlanması, dini yaymak vs. gibi işlevlerin görülmesi için lazım olan devletin idaresinin, yani hükümet yetkilisinin sahibi durumundaki merci olan hilafet veya imamet konusu pek çok müellif tarafından ele alınmıştır. Bu bağlamda, İbn Kuteybê ed-Dineveri, *el-İmame ve's-Siyase*; el-Maverdi, *el-Ahkamu's-Sultaniyye*; Cüveyni, *Gıyasu'l-Ümem*; Ebu Ya'la el-Ferra; *Ahkamu's-Sultaniyye*; Gazali, *Kıtabu'l-Muztanhir* gibi pek çok müstakil eser bulunduğu halde yine bu konu kelim ve fıkıh kitaplarında ayrı bölüm ve başlıklar altında incelenmiştir.

¹⁶ Bu konuda bkz.: Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, II/921-961 arasındaki “İslami Devirde Devlet Anlayışı ve Tatbikatı” bölümü.: Ayrıca krş.:Seyyid Bey, *a.g.e.*, 181-183, 184, 190-191, 196.

sonunda, Hz. Muhammed'in yerine Hz. Ebu Bekr'i kendilerine halife seçerek, ona biat etmek suretiyle halifelik işini çözdüklerini biliyoruz.¹⁷

Bu konuyla ilgili olarak tarihi kaynakların verdiği bilgilere bakılırsa, öyle anlaşılıyor ki, Hz. Ebu Bekr, yaşanan bu kriz sırasında insiyatifi ele alarak önemli bir rol oynamış ve yaptığı tarihi konuşmayla, gerek içinde buldukları dinî, siyasî, tarihî ve daha da önemlisi sosyal şartlar açısından; gerek de Hz. Muhammed'in içinden çıktığı kabile olması, İslamdaki kıdemi ve hizmeti, İslam öncesinde riyaset geçmişinin bulunması, gibi özellik ve avantajlarından ötürü İslam toplumunun liderliği veya halifelik probleminin çözümünün, mutlaka Kureyş kabilesinin önderliğinde mümkün olabileceğini kavramış ve buna dikkat çekerek bu istikamette davranma cesaretini ve dehâsını göstermişti. İşte bu yüzden konuşmasında, O'nun, Kureyş'in özelliklerini vurgulama ihtiyacını duyduğunu düşünüyoruz.¹⁸ Fakat bilindiği gibi, bu durum ve tarihi vakîâ daha sonrasında, kaynaklardaki bu rivayetleri yanlış anlama, yanlış yorumlama ve yanlış uygulama sebebiyle, Kuran'ın özüne aykırı bir hal almış ve Hz. Peygamber'in ağzından "İmamlar Kureyş'tendir"¹⁹ şeklinde bir hadise dönüştürülmüş²⁰ ve "hilafette Kureyşli

¹⁷ Krş.: Vakidi, *Kitabu'r-Ridde*, 59-81, İbn Sa'd, *Tabakat*, III/181-185; Taberi, *Tarih*, III/218-223, İbn Kuteybe, *el-İmame ve 's-Siyase*, 12-22.; Ethem Ruhi Fırlalı, "Sakife Olayı...", 10-13.; Ayrıca krş.: Seyyid Bey, *a.g.e.*, 185-186.

¹⁸ Bkz.: Vakidi, *a.g.e.*, 64-65; İbn Hişam, *Sire*, II/659-660; İbn Sa'd, *a.g.e.*, III/181-185; İbn Kuteybe, *el-İmame ve 's-Siyase*, 13-15; Taberi, *Tarih*, III/218-221.

¹⁹ Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, (Mısır 1313), III/129,183; IV/421.

²⁰ Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgi ve değerlendirme için bkz.: Mehmed Said Hatiboğlu, "İslam'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik Hilafetin Kureyşliliği", A.Ü.İ.F. Dergisi, C.XXIII,

olma.” şartı ortaya çıkmıştır²¹. Halbuki bu mesele, ümmetin ortak bir problemidir ve herhangi bir kimsenin, herhangi bir zümrenin inhisarında olmayıp; çözümü de ancak bütün İslam toplumunun, belli şartlar dahilinde ortak mutabakatı ve uzlaşmasıyla mümkün olacaktır. Çünkü açıkladığımız üzere, ve çoğunluğun kabulüne göre, bizzat Peygamber bunu böyle yapmıştır. Yani kendinden sonra kimin halife olacağı hakkında bir isim bildirmemiş ve bunun hallini ümmete havale etmiştir.

Tarihçilerimizin verdikleri bilgilerin ışığı altında, daha sonraki dönemlerde halifelik probleminin nasıl halledildiğine, yani kimlerin, nasıl halife olduklarına baktığımızda; Hz. Ebu Bekr’den sonra O’nun vasiyyeti, müslümanların kabul ve biatıyla Hz. Ömer²²; akabinde de, bir anlamda temsili demokrasi diyebileceğimiz bir tarzda, Hz. Ömer tarafından tespit edilen bir heyetin kendi aralarında meşveret yada şura ile seçim, ümmetin kabulü ve biatıyla Hz. Osman²³; Hz. Osman’ın şehid edilışinden sonraki kargaşa ortamında da önde gelen Müslümanların teklifi, kendisinin ve

---

Ank. 1978, s.121-213; Ethem Ruhi Fıglalı, “a.g.m”., 21-27; Bu hadise Seyyid Bey’in bakışı için bkz.: a.g.e., 185,189,194-195.

²¹ Halife ve imam olacak kişide aranacak şartlarla ilgili olarak bkz: Maverdi, *Ahkamu’s-Sultaniye*, (Ali Şafak Terc.) 32; İbn Haldun, *Mukaddime*, (Zakir Kadiri Ugan Terc.), 2, 481-495; Hatiboğlu, “a.g.m”., 162 vd.

²² Hz. Ömer’in halife oluşuyla ilgili bkz.: İbn Sa’d, *Tabakat*, III/199-200,274 vd.; İbn Kuteybe, a.g.e., 23-26; Taberi, a.g.e., III/428-434.; Celaleddin es-Suyuti, *Tarihu’l-Hulefa* (Mısır 1963), 81-86.; Ayrıca krş.: Seyyid Bey, a.g.e., 186.

²³ Hz. Osman’ın Halife seçilişii ile ilgili bkz.: İbn Sa’d, *Tabakat*, III/61-64; İbn Kuteybe, a.g.e., 28-31; Taberi, *Tarih*, IV/228-238; Suyuti, a.g.e., 133-136; Ayrıca krş.: Seyyid Bey, a.g.e., 186-187.

çoğunluğun kabulü ve biatıyla Hz. Ali'nin²⁴ halife olduklarını söylemek mümkündür.²⁵

Görüldüğü gibi, hulefa-i raşidin dönemindeki halifeler, seçim, vasiyyet, meşveret, teklif, gibi usullerle; ama her halükarda İslam toplumunun çoğunluğunun kabulü ve biatıyla, bu makama gelmişlerdir. Ancak, hatırlanacağı ve vâki olduğu üzere, bu meselenin çözümünde, gerek Kur'an ve gerekse Hz. Peygamber tarafından, İslam toplumunu bir fert ve zümre imtiyazıyla kayıtlanmayıp, ama ehliyet, liyakat, adalet, mutabakat, kabul vs. gibi ilkeler dahilinde bir anlamda özgür ve serbest bırakılmış²⁶ olma gibi bir nimeti, ne yazık ki, müslümanlar iyi değerlendirememiş; ve neticede kabile taassubu, dinî ve siyasî fanatizm ve daha pek çok sebepten ötürü acı savaflara varan, fikri, dinî, siyasî bölünme ve tavırlar sebebiyle Hz. Ali döneminde cereyan eden "Cemel", "Siffin" ve "Tahkim" hadiseleri tarihe mal edilerek hulefa-i raşidin dönemi sona ermiştir.

Yine temel İslam tarihi kaynakları çerçevesinde, raşid halifeler dönemindeki halifelerin uygulamalarına ve dolayısıyla bu makamı nasıl algıladıklarına baktığımızda, sonraki devirlerin aksine, onlar kendilerini, Hz.

²⁴ Hz. Ali'nin Halife olmasıyla ilgili olarak bkz: İbn Sa'd, *Tabakat*, III/31-32; İbn Kuteybe, *a.g.e.*, 46-50; Taberi, *Tarih*, IV/427-428; Ayrıca krş: Seyyid Bey, *a.g.e.*, 187.

²⁵ Hulefai Raşidin döneminde halifelerin bu makama gelişi şekil ve yöntemleriyle ilgili bkz.: Muhammed Hamidullah, *İslâm Müesseselerine Giriş*, İst. 1984, s.101-151; İmadüddin Halil, "Dört Raşid Halife Çağında Otorite Değişimi", *İslam Tarihi Bir Yöntem Araştırması*, (Çev: Ubeydullah Dalar), İst. 1985, 9-52; Dominic Sourdel-A.K. Lampton, "Khalife", E.I. , 2. Ed., IV/937-949.

²⁶ Krş.: Seyyid Bey, *a.g.e.*, 181,184,186,196.

Peygamberin yerine geçerek, İslam toplumun dini-dünyevi lideri olarak müslamanların her türlü problemini çözmeye âmade birer idareci olarak kabul ettiklerini görürüz. Dolayısıyla bu makamı hakimiyetin, iktidarın, sultanın bir aracı olarak görmemişlerdir.²⁷ Nitekim, Hz. Ebubekr'e, "Halifetullah" lafzını kullanması teklif edildiği halde, O, bunu reddetmiş ve sadece "Halifet-ü Rasulillah";²⁸ Hz. Ömer ise, "Emir-ül Mü'minin"²⁹; Hz. Osman ve Hz. Ali'nin de "Halifet'ül-Müslimin" ya da "Halifet'ül-Mü'minin" ünvanlarını, kısacası halife ünvanını kullanmayı tercih ederek, kendilerini Hz. Muhammed'in gerçek ve O'na layık halefi olma idealini herşeyin üstünde tuttıklarını ve bu yolda çaba harcadıklarını görürüz³⁰. Bu itibarla aynı dönemde, kuşkusuz raşid halifeler, İslam toplumu içinde, dini emir ve yasakların uygulanması, siyasi ve dünyevi konularda, kendilerinin, vahiy ve risalet dışında Hz. Peygamber'in halifesi olduklarının bilincinde olmuşlar. Ve dolayısıyla onlar, bu görevleri sırasında bizzat Hz. Peygamberin sağlığında va'z edilmiş dine, yani Kur'an ve Hadisin ruhuna bağlı kaldıkları gibi, aynı zamanda müslümanların dini ve dünyevi işlerini görürken âkla ve ictihada başvurduklarını ve mesuliyetlerine müdrük bir şekilde halifelik yaptıklarını ve bu yöntemi ortaya koydukları her türlü örnek

---

²⁷ Bkz.: İbn Sa'd, *Tabakat*, III/183; Suyuti, *Tarihu'l-Hulefa*, 77-78; Kettani, *et-Teratib*, II/83.

²⁸ Bkz.: İbn Sa'd, *a.g.e.*, III/281; Suyuti, *a.g.e.*, 136-137.

²⁹ Halifelerin kullandıkları ünvanlar için bkz.: İbn Haldun, *Mukaddime*, I/578-587; Kettani, *a.g.e.*, I/83-91; D. Sourdel-A.K. Lambton, "Khalifa", E.I 2.Ed, IV/937,947-948; krş.: Seyyid Bey, *a.g.e.*, 186.

³⁰ Seyyid Bey'in Hulefai Raşidin dönemi hakkındaki değerlendirmesi için bkz.: *a.g.e.*, 188,192,196,197,198.

uygulamalarıyla gösterdiklerini, kaynakların naklettiği rivayetlerden anlamaktayız.³¹

Bilindiği gibi, tahkim olayından sonra halifelik, Muaviye'nin ve Onun kabilesi Ümeyye Oğulları eline geçmiştir. Artık böylece, halifelik tarihinde ve dolayısıyla İslam tarihinde Emeviler dönemi başlamıştı. İşte Emevilerle birlikte, halifelik makamına gelme ve halifelerin tatbikatları büsbütün değişmişti. Binaenaleyh bu kurum ve makam, verasetle babadan oğula geçen bir saltanat ve hükümdarlık şekline bürünmüş haliyle iktidarı ve siyasi hakimiyeti elde tutmanın yegane bir vasıtası olma hüviyetini kazanmıştı.³² Halbuki, daha önce ifade ettiğimiz gibi, hulafa-i raşidin döneminde, bu kurum ve bu makam Allah'ın rızasını kazanmaya ve Peygamber'in gerçek halifesi olmaya yönelik, Allah'ın iradesine ve Resûlü'nün sünnetine uygun bir biçimde İslam ve Müslümanları idare edip onların işlerini görmenin bir aracı olarak kabul ediliyordu ve öyle görülüyordu, öyle anlaşılıyordu.

Tarihi akışı içinde, halifeliğin, Emeviler döneminde ve onların elinde kazandığı bu yeni mahiyeti ve kimliğinin, onları devirip iktidarı ve bu makamı ve kurumu eline geçiren Abbasiler zamanında da hemen hemen aynı uygulama ve anlayışlarla devam ettiğini söylemek mümkündür. Ve dolayısıyla bu kurum, işleyiş, anlayış ve bu makama geliş gibi bakımlardan genellikle müsbet kabul edilen hulefâi raşidin

³¹ Bu konuda değerlendirmeler için bkz: Abdurrazık Ahmed es-Senhûri, *Fıkhü'l-Hilafe*, 257-264; Seyyid Bey, *Hilafetin Şer'i Mahiyeti*, 188,191,196-198.

³² Halifelik makamının Emeviler zamanındaki duruma hakkında bkz.: İbn Haldun, *Mukaddime*, I/518 vd.; Takiyuddin el-Makrizi, *Emevi-Haşimi Çekişmesi* (Çev.: İrfan Aycan-Abdülhalık S. Bakır), Ank. 1993, 3-9; es-Senhuri, *a.g.e.*, 264-266; D. Sourdell-A.K. Lambton, "Khalifa", E.I. 2. Ed., IV/938-939; İsmet Kayaoğlu, "Halifelik" A.Ü.İ.F. İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi, IV/141-142; Ziya Kazıcı, *İslam Kurumları Tarihi*. İst. 1996, 39-42; Krş.: Seyyid Bey, *Hilafetin Şer'i Mahiyeti*, 187,191,195.

dönemindeki çehresine bir daha geri dönmemiştir. Hatta bu kurum; Emevilerin elinde, Ümeyye Oğullarının siyasi hegemonyasının ve Ehli Beyt’e uygulanan baskı ve zulmün dini siyasi mücadele aracı; Abbasilerin zamanında da Emevi iktidarını ve hilafetini yıkıp ve onları tasfiye ettikten sonra yine halifelik iddiasında bulunan Ehli Beyt mensuplarını saf dışı etmek için takip edilen sıkı takibi ve mihne vs. politikalarıyla İslam ulemasına karşı başvurulmuş baskı, zulüm örneklerinin ve siyasi hakimiyetin bir vasıtası haline geldi.³³ Kısacası, hem Emeviler, hem de Abbasiler tarafından kendi siyasi otorite ve hakimiyetlerini meşrulaştırma gayretlerinin ve İslam toplumunun itaatini sağlamanın dini dayanağı, çözümü ve kılıfı olarak kullanıldı. Hatta öyleki, bu meyanda, söz konusu hanedanlara mensup halifelerden bazıları, hilafete layık kişilik ve uygulamalara sahip olmadıkları halde, kendilerine karşı ortaya çıkan ve çıkabilecek infialleri önlemek ve kendi hakimiyet ve iktidarlarını devam ettirmek ve aynı zamanda meşrulaştırmak için İslam ulemasını baskıyla sindirmenin veya onların desteğini almanın yollarını aramışlardır.³⁴ Yine bu bağlamda halifeler, bu kurumun gücünü, etkisini nüfuzunu artırmak maksadıyla; Hz. Peygamber gibi hırka, yüzük, asa kullanmışlar; yine idarelerini ve iktidarlarını meşrulaştırmak için hutbelerde adlarını zikrettirmişler ve dahası hakimiyetlerine kutsiyet kazandırmak gayesiyle “halifetullah” ünvanı gibi, dini, dünyevi unsurlara başvurmuşlardır. Bilindiği gibi, bu kurumun tarihi macerası Moğolların 656/1258’de Bağdad’ı istila edip, son Abbasi Halifesini öldürmesi sonrasında, Memlûklüler zamanında aynı hanedanla Mısır’da, sembolikte olsa 1517’de Yavuz Sultan Selim’in, Kahire’yi

---

³³ Abbasiler devri için bkz.: Makrizi, *a.g.e.*, 69-89; Muhammed b. Ali b. Tabataba el-Maruf İbn Tıktâki, *El-Fahri fi'l-Adâbi's-Sultaniyye ve'd-Devleti'l-İslamiyye*, Beyrut 1980, 29-32; es-Senhuri, *a.g.e.*, 266-268; D. Sourdel- A.K. Lambton, “*a.g.m.*”, 939-943; Ziya Kazıcı, *a.g.e.*, 43-46; Ayrıca krş., Seyyid Bey, *a.g.e.*, 187,188,190-194.

³⁴ Mihne hareketleri bunun en bariz örneği kabul edilebilir. Ayrıca bkz.: Makrizi, *a.g.e.*, 69-89; Krş.: Seyyid Bey, *Hilafetin* ....., 191-195.

fethine kadar orada devam etmiştir.³⁵ Bu tarihten sonra, tartışmalı olmakla beraber, bu unvan ve makam Osmanlı Sultanlarına intikal etmiştir. Ancak Osmanlı Sultanları, “*Halifetül-Mü’minin*” unvanını alarak kendileri için bir övünç ve siyasi ve idari hakimiyet aracı olarak kullanma yerine, “*Hadim’ül Haremeyn*” unvanını kullanmayı tercih ederek, bunu bir hizmet vesilesi olarak kabul edip gördükleri bilinen bir husustur. Kaldı ki, Osmanlı Devleti sözkonusu tarih ve olay öncesinde olduğu gibi, bundan sonra da her bakımdan güçlü olduğu dönemlerde bu ünvana ihtiyacı da yoktu. Çünkü, zaten Osmanlı Sultanları mensubu oldukları ve dayandıkları Türk Milleti’nin sahip olduğu örf, adet ve kültürü gereği, kurdukları devletin meşru hükümdarı kabul ediliyorlardı. Üstelik devletleri ve yönetimleri maddi ve manevi bakımdan İslâm dünyası içinde güçlerinin zirvesinde idi. Bununla birlikte, ancak Osmanlı Devletinin zayıflama devirlerinde içinde bulunduğu şartların sonucu olarak, II. Abdülhamit ve sonrasında bu kurumun ve makamın manevi gücünden yararlanmak maksadıyla, bu unvanın kullanıldığını görmekteyiz.³⁶

İşte, İslam Tarihi kaynaklarının verdiği bilgiler ışığı altında, halifelğin yada hilafet kurumunun 14 asırlık macerasını bu şekilde değerlendirip özetledikten sonra, artık, bu perspektiften Seyyid Bey’in söz konusu konuşmasının muhtevasını tahlile geçebiliriz. Gerçi daha önce

³⁵ Bkz. Es-Senhuri, *a.g.e.*, 269-271; D. Sourdel- A.K. Lambton, “*a.g.m.*”, 944-945.

³⁶ Hilafetin Osmanlılara geçişi ve Osmanlı hilafeti hakkında bkz.: Hulusi Yavuz, “*Sadrazam Lütü Paşa ve Osmanlı Hilafeti*”, Osmanlı Devleti ve İslamiyet, İst. 1991, 73-77, 95-110; es-Senhuri, *a.g.e.*, 271-274; Hamilton A.R. Gibb, “*Sünni Hilafet Teorisi Üzerine Bazı Değerlendirmeler*”, İslam Medeniyeti Üzerine Araştırmalar, (Çev.: Heyet), İst. 1991, 161-166; Halil İnalcık, “*Osmanlı ve Hilafet*”, The Cambridge History of İslam/İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti, (Çev.: Hulusi Yavuz), İst. 1988, I/326-329; Ahmet Asrar, “*Hilafetin Osmanlılara Geçişi İle İlgil Rivayetler/The Myth About The Transfer of The Caliphate to The Ottomans*”, (Çev.: Süleyman Tülücü), Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Şubat 1983, 91-100; D. Sourdel- A.K. Lambton, “*a.g.m.*”, 945-947.

“SEYYİD BEY’İN HİLAFETLE İLGİLİ TBMM’DEKİ KONUSMASI.- 59

söylediğimiz gibi, Seyyid Bey’in 3 Mart 1924 de Meclis’te yaptığı bu tarihi konuşmasında, ortaya koyduğu fikirlerin büyük çoğunluğunun, birbirine paralel, ancak değişik ifade ve üslupta olmakla beraber, daha önce 1922 yılında imzasız yayınladığı “*Hilafet ve Milli Hakimiyet*” adlı risalesinde; ve “*Fıkıh Usulüne Dair Medhal*” adlı kitabının 106-162 sayfaları arasında yer aldığını belirtmeliyiz. Bu nedenle, biz bunların hepsini tek tek ele almak yerine Meclisteki konuşmasını göz önüne alarak değerlendirmemizi yapmaktayız.

Seyyid Bey’in, daha konuşmasının başında, özellikle iki hususu vurguladığını görüyoruz: Birincisi, hattı zatında üzerinde konuştuğu mesele, yani “*Hilafetin Mahiyeti Şer’iyye*”si konusunu uzun senelerden beri yaptığı çalışmaları ve araştırmaların neticesinde ulaştığı kanaat ve fikirler olduğunu belirtmesidir.³⁷ Zira o, “*İşte efendiler, hilâfet ve İslâmiyet hakkında bildiğimi, anladığımı size söyledim. Bu 20-30 senelik uzun ve yorucu senelerin mahsulü olan çalışma ve araştırmalardır.*”³⁸ ” diyerek bu hususu açıkça beyan etmiştir. Diğer taraftan, O’nun, bu konuyu incelerken, bilinen ve meşhur İslam Tarihi, Fıkıh, Fıkıh usulü, Kelam ve Hadis kaynaklarına başvurduğunu, oralardan bilgiler naklettiğini ve yer yer değerlendirmeler de bulunduğu sırada, hem meclisteki konuşmasından, hem de söz konusu risalenin muhtevasından ve gösterdiği referanslarından rahatlıkla anlaşılmaktadır. Hatta onun, gerek İslam Tarihi içinden verdiği örnekler, gerek kullandığı kaynaklar, gerekse konuyu ilgili diğer ilim dalları açısından inceleyişi, bu hususu açıkça göstermektedir. Nitekim konuşmanın muhtevası

---

³⁷ Bkz. *Hilafetin Şer’i Mahiyeti*, 179, 217.

³⁸ Bkz. *Hilâfetin Şer’i Mahiyeti*, s. 217.

ve dayanakları, bizim yukarıda ortaya koyduğumuz bilgi ve kanaatlerle hemen hemen aynen mutabık düşmektedir.

İkincisi ise, Seyyid Bey'in, araştırma yapıp üzerinde kanaat beyan ettiği Hilafet meselesinin İslam Tarihi ve Müslümanlar açısından fevkalade önemli bir mevzu olduğunun³⁹ bilincinde olup bunu net bir şekilde ifade etmesidir. Bu da onun İslam Tarihine dair hadiselerle ilgili malumata vukûfiyetinin açık bir delili olsa gerek. Zira birçok İslam tarihçisinin ve mezhepler tarihçisinin belirttiği ve bizim de yukarıda işaret edip iştirak ettiğimiz gibi; gerçekten de hilafet ya da imamet konusu, Hz. Peygamber'in vefatıyla birlikte Müslümanların gündemine girmiş ve asırlar boyu şöyle ya da böyle bir biçimde ihtilafa konu olarak ve çeşitli boyutlar kazanarak müslümanları uğraştırmıştır.

İşte bu nedenledir ki o, "...mesele çok mühim olduğundan ve hatta tarihimizde ve belki bütün içtimai hadiseler arasında en büyük bir inkılap demek olduğundan bu konuda ne kadar söz söylene, azdır... Dediğim gibi, İslam Tarihinde inkılap yapıyoruz. Diyebilirim ki, bundan daha büyük inkılap olamaz. Zihinlerin bununla çok meşgul olması inkılabın azametinden ve büyüklüğündendir...Çünkü tekrar ediyorum mesele hakikaten gayet mühimdir." ⁴⁰diyerek, üzerinde kanaat ve fikirlerini beyan ettiği mevzunun ne kadar önemli olduğuna işaret etmiştir.

---

³⁹ Bkz. *Hilâfetin Şer'i Mahiyeti*, 179-180.

⁴⁰ *Hilafetin...*, 179

“SEYYİD BEY’İN HİLAFETLE İLGİLİ TBMM’DEKİ KONUŞMASI..- 61

Seyyid Bey, “...hilafet meselesi, dini bir mesele olmaktan ziyade, dünyevi ve siyasi bir meseledir ve doğrudan doğruya milletin kendi işidir. Bunun içindir ki, “Nususi Şer’iyye” de bu mesele hakkında tafsilat yoktur.”⁴¹ derken, hilafet müessesesinin Hz. Peygamber sonrasında ortaya çıkışının tarihi zeminine, ve bu kurumun mahiyetine dikkat çekmektedir. Zira, yukarıda belirttiğimiz üzere, temel İslam Tarihi kaynaklarına ve Müslümanların çoğunluğunun kabulüne göre, hastalığı sırasındaki “Kırtas olayı”, ve Maide Suresi 67. âyetiyle ve “Gâdır Hum olayı”, gibi Şii iddiaları bir yana, Ona göre, Hz. Peygamber kendisinden sonra kimin halife olacağı hakkında net bir beyanda bulunmadığı gibi, Kuran’da da bu durumu aydınlatıcı herhangi bir ayet bulunmamaktadır. Dolayısıyla öyle anlaşılıyor ki, Hz. Peygamber bu meseleyi İslam toplumunun inisiyatifine havale etmiştir. Konuşmasından anlaşıldığı üzere, Seyyid Bey’de bunu böyle düşünüyor ve böyle kabul edip, ısrarla vurgulamaktadır.⁴² Nitekim, yine ona göre; İslam Tarihi kaynaklarının hemen hemen hepsinin, ilk halife Ebu Bekr’in, bu atmosfer dahilinde ve bu anlayış çerçevesinde seçilmiş olduğunu bildirmeleri, bu hususu doğrulamaktadır. İşte Seyyid Bey de, tarihi kaynaklarımızda nakledilen bilgilere mutabık bir şekilde, konuşmasında bu hususları, anlatıp nakletmiştir. Hatta o, “...bizim hilafet şekli hakkında, yani mevcut tarihi uygulamadaki İslam hilafeti hakkında hiçbir âyet-i kerime yoktur. Kur’anı Kerim, hükümet ve memleketin idaresi konusunda iki düstur gösteriyor: Biri bugün medeni âlemde yürürlükte olan meşveret (Şura) kaidesidir...” Kur’an’daki ikinci düstur da; “ulu’l emre (devlet başkanına)

---

⁴¹ Hilafetin..., 180,184,185.

⁴² Hilafetin..., 181,185..

itaattir."⁴³ diyerek, hem İslam hilafetinin hulefaî-râşidin'den sonraki tarihi uygulamalarının Kur'an'a uymadığını, hem Kur'an'ın, halifeliğin ortaya çıkışını ve tarihi uygulamalarını doğrulayan bir açıklama getirmediğini ve hem de yine Kur'an'ın, İslam toplumunun yönetim şekli ve biçiminden ziyade, yönetimin dayanması ve yöneticilerin taşınması lazım gelen özellikleri ve uymaları gereken ilkeleri ortaya koyduğunu belirtmektedir.⁴⁴

Seyyid Bey, daha önce belirttiğimiz gibi, yine bu konuyla alakalı olarak, "*...Halife nasıl tayin edilir, hilafetin şartları nelerdir? Her halükarda ve her zamanda halife tayin etmek millet üzerine vacib midir...?*" gibi hususlarda hem Kuran'da, hem de Hadislerde tam bir açıklık olmadığını, konuşmasının seyri içinde tekrar tekrar belirtmektedir. Hatta O, "*...turnak kesmek, sakal bırakmak*", gibi birçok detayda Peygamberimizin hadisi bulunduğu halde, halifelik konusunda susup, bir şeyler söylememiş olmasını, bu işin dinî olmayıp, siyasi olduğunun ve bu işin ümmetin inisiyatifine bırakıldığının delili olarak kabul etmektedir.⁴⁵ Bütün bunlardan anlaşılın o ki, Hilafetin dini değil, dünyevi ya da siyasi bir mesele olduğu konusu, kanaatimizce Seyyid Bey'in hilafet konusundaki görüşlerinin özünü oluşturmaktadır.

Görüldüğü gibi, konuşmasında hilafet konusundaki temel tespitlerini takiben, bilinen ve bizim de ifade ettiğimiz, tarihi malumatlara paralel bir şekilde Seyyid Bey, Hz. Peygamberin vefatıyla birlikte ashabın ihtilafa

⁴³ *Hilafetin...*,181.

⁴⁴ *Hilafetin...*,181,182

⁴⁵ *Hilafetin...*,185.

düştüğünü, ancak “*Sakifetü Beni Sâide*” de yapılan müzakereler sonrasında, Hz. Ebu Bekr’in genel kabul ve bi’atla halife seçildiğini ifade etmektedir.⁴⁶ Ki bu tespit ve bilgilerin yukarıda ifade ettiğimiz ve bilindiği gibi, İslam Tarihi kaynaklarına mutabık olduğu dikkat çekmektedir.

Seyyid Bey, konuşmasının seyri içinde, hulefa-i râşidinin diğer halifeleri Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’nin bu makama geliş şekillerini ve uygulamalarını, İslam Tarihinin ana kaynaklarının verdiği bilgilere ve bizimde girişteki açıklamalarımıza uygun bir biçimde anlatıp değerlendirmektedir.⁴⁷ Bu da onun hilafet meselesini, İslam Tarihi kaynaklarına dayanarak ortaya koyduğunu göstermektedir. •Binaenaleyh, kanaatimizce bütün bunlar, Seyyid Bey’in İslam Tarihi kaynaklarına ve dolayısıyla İslam Tarihi konularına olan vukûfiyetini ve onun kaynakları kullanmaktaki başarısını sergilemektedir.

Seyyid Bey konuşmasında, bizce de isabetli bir şekilde, bu makamın ve kurumunun tarihi seyrini ve tarih içindeki uygulanış biçimlerini göz önünde bulundurarak, hilafeti; “1-Hilafeti kâmile ya da hakikiyye; 2-Hilafeti suriyye ya da hükmiyye” diye ikiye ayırmaktadır.⁴⁸ Bu ayırmadan anlaşılabilir ki, Seyyid Bey, halifelerin bu göreve geliş şekillerini ve onların uygulamalarını ve yönetim biçimlerini nazâri itibare alarak, hulefâi râşidin dönemini, “*hilafeti hakikiyye*” olarak nitelemektedir;⁴⁹ yine o, Emeviler,

---

⁴⁶ *Hilafetin...*,185-186

⁴⁷ *Hilafetin...*,185-187,188,189,196-198.

⁴⁸ *Hilafetin...*,188.

⁴⁹ *Hilafetin...*,188-189,192-193,196-198.

Abbasiler ve Osmanlı Sultanlarının, halifelik makamını elde etmek için zaman zaman kılıç, silah, kuvvet ve cebir kullanmış olmaları; bu makamın veraset yoluyla babadan oğula geçip sultanlık ve hükümdarlık haline dönüşmesi; bu hanedanların siyasi iktidarlarını ve hakimiyetlerini sürdürmek için zulme baskıya baş vurup, bu makamı kendilerine itaatin ve hakimiyetlerinin meşruiyetine dini bir dayanak aracı olarak görüp kullanmaları; daha da önemlisi, bazen, hem bu ünvanı taşıyan kimselerin şahsiyet itibarıyla hilafete layık olmamaları, hem de yönetim ve uygulamalarının Kur'an'a ve Sünnet'in özüne ters düşmesi; gibi sebeplerden ötürü, bu dönemleri de "Hilafeti Suriyye" olarak kabul edip öyle değerlendirmektedir.⁵⁰ Yani O'na göre, sonraki ikinci dönemdeki halifelik, esas itibarıyla mülk, saltanat ve hükümdarlıktan başka bir şey değildir.⁵¹

Netice olarak Seyyid Bey, nasslar ile Hz. Peygamber ve raşid halifelerin yöntem ve uygulamaları, tutum ve davranışları hakkındaki bilgileri bir bütün olarak değerlendirip, halifelik kurumunun dini bir müessese değil, siyasi ve dünyevi bir kurum olması; yine bu kurumun hulefa-i raşidin döneminden itibaren, halifelerin bu göreve gelişleri ve uygulamaları yönünden zaten tam anlamıyla Kur'an ve sünnete uygun işlememesi; hilafet meselesinin Müslümanlar arasında dini ve fikri ayrılıklara ve ihtilaflara sebep teşkil etmesi ve dolayısıyla İslam toplumunda istenen birliği beraberliği, huzuru ve refahı getirmeyip, fayda yerine zararının daha çok olması⁵²; bu kurumun vazifeleri ve fonksiyonu

---

⁵⁰ Hilafetin...,187,188-196.

⁵¹ Hilafetin...,191,192,193,194,196,198

⁵² Hilafetin...,198,199,200,217.

bakımından, zamanımızda onun yerini dolduracak ve üstelik İslami anlayışa daha uygun, seçimle gelmiş "hükümet-i islamiye"⁵³ gibi çağdaş anlayışa uygun çözümlerin mevcudiyeti; gibi sebepler ve gerekçelerle mevcut İslâm hilâfetinin işlevini, manâ ve ehemmiyetini zaten yitirdiği kanaatindedir. Bu anlayış ve kanaatıyla hakikaten Seyyid Bey yaptığı bu konuşmada, ortaya koyduğu deliller ve ileri sürdüğü fikirlerle, kendisine göre, dahası Kur'ân ve Hz. Peygamber'in uygulamasıyla zaten dini olmayan bu kurumun kaldırılmasında, dini ve şer'i açıdan bir sakınca olmadığını belirterek, bu makamın ilgasında önemli bir rol oynamıştır. Tebliğimizde açıklamaya çalıştığımız gibi, tespitlerimize göre, Seyyid Bey'in, bu fikirlerini serd ederken, İslam Tarihi kaynaklarının verdiği bilgilere dayandığını ve bu kaynakları başarıyla kullanıp yorumladığını, ayrıca İslam Tarihinin konularına hakim olduğunu bir kere daha söylemeliyiz, diyorum ve sözlerime son veriyorum. Beni sabırla dinlediğiniz için hepinize teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum.

---

⁵³ Hilafetin...,181,182,192,198,201,205,208